

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЛАТІЖНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА СТРАТЕГІЯ ЇЇ РОЗВИТКУ

Калмикова О.М., Лісна Р.П.

Харківський інститут банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України

У статті розглянуто особливості функціонування платіжної системи України та стратегію її подальшого розвитку. Проаналізовано сучасний стан платіжної системи, зокрема Національної системи масових електронних платежів та Системи електронних платежів.

Ключові слова: платіжна система України, Національна система масових електронних платежів, Система електронних платежів.

Актуальність проблеми. Загальновідомо, що платіжна система є визначальною складовою національної економіки, центральною ланкою фінансово-кредитної системи.

Як показує досвід розвинутих країн, раціональна організація платіжної системи сприяє вдосконаленню грошово-кредитних відносин, ефективному функціонуванню фінансової сфери в цілому, забезпеченню ефективного функціонування національного господарства, а також здійсненню міждержавних валютних розрахунків. Це і пояснює підвищення інтересу до проблеми розвитку платіжної системи вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів.

Останнім часом у всьому світі розвиток платіжних систем характеризується поступовим звуженням сфери використання готівки та паперових платіжних документів, переходом до нових платіжних інструментів і сучасних технологій платежів. Електронні гроші широко залучаються до обігу і стають важливим інструментом фінансової інфраструктури економічно розвинених країн.

Платіжна система будь-якої країни є одним із головних понять в діяльності як національної економіки в цілому, так і в банківській системі, оскільки це є каналом зв'язку у загальній системі товарообігу країни. Виходячи з цього, платіжна система – це платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при переведенні коштів. Таким чином, переказ коштів є основною функцією платіжної системи.

Загальні засади функціонування платіжних систем в Україні регулюються Законами України «Про Національний банк України» [3], «Про банки і банківську діяльність» [1], «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [2] та іншими законодавчими актами України та Національного банку України.

Незважаючи на важливість платіжної системи як атрибуту національного господарства кожної країни, наукові дослідження даного макроекономічного явища не набули достатньої якості та кількості. Ознайомлення з тематикою публікацій в економічних виданнях підтверджує даний висновок. Серед сучасних макроекономістів зазначеною проблематикою займаються такі вчені, як Губернаторов О.А. [5], Капранов Р.О. [7], Кіресова К. [8], Коваль О.М., [9], Кравченко І.С. [11], Левицька Т.В. [12], Лук'янов В.С. [13], Прохоренко В., [15], Синявська Н. [15] та інші.

Постановка проблеми. Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування функціонування та використання платіжної системи в Україні, її сучасного стану та стратегії її розвитку.

Результати дослідження. Платіжна система будь-якої країни є одним із головних понять в діяльності як національної економіки в цілому, так і в

банківській системі, оскільки це є каналом зв'язку у загальній системі товарообігу країни. Виходячи з цього, платіжна система – це платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при переведенні коштів. Таким чином, переказ коштів є основною функцією платіжної системи. На основі проаналізованих прикладів визначень «платіжна система» можемо вивести власне: платіжна система – це сукупність відносин, що виникають між платіжною організацією та учасниками платіжної системи, при проведенні переказу коштів, адже саме це і є головною функцією платіжної системи.

Українське законодавство розрізняє діяльність в Україні внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем.

Внутрішньодержавна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу коштів виключно в межах України.

Міжнародна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу коштів у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї країни в іншу.

Платіжна система України складається з таких компонентів:

- системи електронних платежів Національного банку України;
- систем автоматизації роботи банків (так звані програмні комплекси «Операційний день банку»);
- внутрішньобанківських платіжних систем;
- систем «клієнт – банк» для розрахунків між клієнтом банку та банком в електронній формі.

Станом на 01.07.2014 року на території України здійснювали діяльність 20 систем переказу коштів, створених резидентами, з яких 15 систем переказу коштів, створені банками та 5 – небанківськими установами України.

Також на території України функціонували 20 міжнародних систем переказу коштів, створених нерезидентами. Учасниками таких систем є більше 150 банків України, ПрАТ «Українська фінансова група» та національний оператор поштового зв'язку УДППЗ «Укрпошта» [14].

У першому півріччі 2014 року з використанням внутрішньодержавних і міжнародних систем переказу коштів, створених як резидентами, так і нерезидентами, було переказано:

- у межах України: 23 710,6 млн гривень; 0,24 млн доларів США (в еквіваленті);
- в Україні: 2 029,5 млн дол. США (в еквіваленті);

Таблиця 1.1

Загальні дані про кількість клієнтів, платіжних карток і платіжних пристроїв в Україні за 2010-2014 роки

Дані за станом на:	Банки-члени карткових платіжних систем (шт.)	Держателі платіжних карток (тис. осіб)	Платіжні картки (в обігу) (тис. шт.)	Платіжні картки (активні) (тис. шт.)	Банкомати (шт.)	Термінали (шт.)
01.01.2011	141	39 942	46 375	29 405	30 163	108 140
01.01.2012	142	35 179	57 893	34 850	32 997	123 540
01.01.2013	142	44 339	69 826	33 106	36 152	162 724
01.01.2014	143	49 719	69 726	35 622	40 350	221 222
01.04.2014	145	51 099	71 985	36 974	40 809	230 232
01.07.2014	140	50 264	69 939	34 973	38 942	195 979

– за межі України: 323 млн дол. США (в еквіваленті) [14].

Головною функцією платіжної системи є проведення переказу коштів [19]. Одна з багато чисельних основних задач, що вирішуються при утворенні платіжної системи, полягає у виробленні та дотриманні загальних правил функціонування та обслуговування карток, що входять в систему, проведення взаєморозрахунків і платежів.

Національний банк України є платіжною організацією та розрахунковим банком для двох створених ним платіжних систем – Системи електронних платежів (СЕП) та Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП). Ці системи є державними платіжними системами. Національний банк України визначає порядок функціонування цих платіжних систем, прийняття і виключення з них учасників, проведення переказу за їх допомогою та інші питання, пов'язані з їх діяльністю.

Система масових платежів в Україні представлена національною системою масових електронних платежів (НСМЕП). НСМЕП – це внутрішньодержавна банківська багатомісентна платіжна система масових платежів, в якій розрахунки за товари та послуги, одержання готівки та інші операції здійснюються за допомогою платіжних смарт-карток за технологією, що розроблена Національним банком України [14]. Дана система платежів призначена для обліку і здійснення обігових операцій фізичних та юридичних осіб при використанні платіжних інструментів.

НСМЕП – це сучасна, високотехнологічна і високозахищена система. Ключовим елементом системи є смарт-карта. Платіжні картки НСМЕП мають високий ступінь захисту від несанкціонованого доступу. Висока довіра до цієї системи базується на гарантованій програмно – технологічній захищеності чипових платіжних карток та визнаній безпеці операцій, що підтверджується збільшенням обсягу операцій за платіжними картками та зростаючою їх емісією.

До складу НСМЕП входять: платіжна організація; члени платіжної системи та учасники платіжної системи.

Згідно з даними НБУ, за станом на 01.07.2014 в Україні функціонує 140 банків, що є членами платіжних систем (83,3% від загальної кількості банків в Україні), 50 264 тис. осіб є держателями платіжних карток, в обігу – 69 939 тис. платіжних карток, термін дії яких не закінчився, працюють 38 942 банкомати і 195 979 термінали, з яких 192 331 торговельний термінал і 28 891 – банківський [14] (табл. 1.1).

Згідно з даними Процесингового центру НБУ за станом на 01.01.2013, членами та учасниками НСМЕП є 59 банків (40,3% від загальної кількості банків – членів карткових систем в Україні), дев'ять небанківських установ, два банки і три небанків-

ські установи, яким надано дозвіл на укладення договору з платіжною організацією про вступ / приєднання до НСМЕП, 7 073 тис. осіб є держателями карток НСМЕП (15,9% від загальної кількості держателів платіжних карток), в обігу перебуває 8 233 тис. емітованих карток, термін дії яких не закінчився (11,8% від загальної кількості емітованих карток, термін дії за якими не закінчився), працюють 2 816 банкоматів (7,8% від загальної кількості терміналів). Можна стверджувати, що НСМЕП має не достатньо велику частку на вітчизняному ринку банківських платіжних карток, що підтверджується попередніми даними [11].

Варто зазначити, що за весь період експлуатації НСМЕП відбувалося поступове, проте низькими темпами зростання показників системи. Це відбувалося за рахунок збільшення обсягу таких показників: загальний обсяг клієнтів, кількість емітованих платіжних карток, обсяг банкоматів, кількість платіжних терміналів та інших електронних пристроїв (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Загальні дані про кількість клієнтів, емітованих карток, платіжну інфраструктуру НСМЕП за 2008-2012 рр.

Дані станом на:	Загальна кількість клієнтів	Кількість емітованих платіжних карток, термін дії яких не закінчився	Кількість банкоматів	Кількість платіжних терміналів та ін. електронних пристроїв
01.01.2009	1 512 174	1 695 826	0	3 283
01.01.2010	1 648 832	1 645 201	0	2 803
01.01.2011	1 753 434	1 708 964	0	2 715
01.01.2012	1 513 929	1 987 073	0	2 491
01.01.2013	7 073 649	8 233 133	2 816	11 154

Система електронних платежів НБУ (СЕП) – загальнодержавна платіжна система, що забезпечує здійснення розрахунків між банківськими установами, органами державного казначейства на території України із застосуванням електронних засобів приймання, обробки, передавання та захисту інформації. Саме ця система забезпечує проведення переказу коштів через кореспондентські та інші рахунки її учасників, відкриті у Національному банку України із застосуванням електронних засобів приймання, оброблення, передавання та захисту інформації у файлового режимі або режимі реального часу [14].

СЕП забезпечує здійснення розрахунків у межах України між банками як за дорученнями клієнтів банків, так і за зобов'язаннями банків та інших

учасників системи. У СЕП виконуються міжбанківські перекази у файловому режимі та в режимі реального часу. Здійснення банком початкових платежів у файловому режимі є обов'язковим, а в режимі реального часу – за його вибором. Разом з тим учасник системи, який працює в СЕП у файловому режимі, забезпечує приймання платежів у режимі реального часу.

За станом на 1 січня 2014 року учасниками СЕП стало 423 установи, серед яких банки України та їх філії, органи ДКС, установи Національного банку України [14].

В табл. 1.3 наведено дані щодо кількості учасників СЕП за період з 2011 по 2014 р.р.

Таблиця 1.3

**Кількість учасників СЕП
за період з 2011 по 2014 р.р.**

Учасники СЕП	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.10.2014
Всього установ, з них:	759	694	486	423	377
банки України	175	175	176	180	171
філії банків України	518	453	244	178	144
органи Державної казначейської служби України	28	28	28	28	26
установи НБУ	37	37	37	37	36
ПрАТ «Всеукраїнський депозитарій ЦП»	1	1	1	–	–

Зменшення кількості учасників СЕП обумовлено оптимізацією банками своєї філіальної мережі з метою підвищення ефективності управління коштами [15].

За 20 років експлуатації СЕП спостерігається динамічне збільшення обсягів платежів, здійснених учасниками системи, як за кількістю початкових платежів, так і за їх сумою.

За дев'ять місяців 2014 року СЕП було оброблено 235 057 тис. початкових платежів на суму 10 524 984 млн. гривень, у тому числі:

– у файловому режимі – 234 051 тис. початкових платежів на суму 6 478 358 млн. грн.;

– у режимі реального часу – 1 006 тис. початкових платежів на суму 4 046 626 млн. грн.

Переважає більшість початкових платежів надіслана до СЕП банками України та їх філіями – 218 835 тис. початкових платежів (93% від їх загальної кількості).

Показники роботи СЕП				
Рік	Обсяг початкових платежів		Середньодобові показники	
	кількість платежів (млн. шт.)	сума початкових платежів (млрд. грн.)	кількість платежів (млн. шт.)	сума початкових платежів (млрд. грн.)
2011	332,9	10319,7	1,3	41,3
2012	335,5	11723,1	1,3	46,9
2013	347,6	12685,3	1,4	50,5
за 9 міс. 2014	235,1	10524,9	1,3	56,9

Протягом дев'яти місяців 2014 року майже як і за аналогічний період минулого року СЕП у середньому за день оброблялося 1 270 тис. початкових платежів на суму 56 892 млн. грн., що є показником стабільної роботи цієї системи.

Середньоденний залишок коштів на рахунках учасників СЕП становив 33,36 млрд. гривень, а середньодобовий коефіцієнт обігу коштів за рахунками учасників системи – 1,70.

Національним банком України забезпечено надійне та ефективне функціонування СЕП, максимальна швидкість, прозорість та високий рівень безпеки проведення платежів через цю систему [17].

За 20 років, що минули, Національний банк України бездоганно виконував покладені на нього функції із забезпечення здійснення міжбанківських розрахунків через СЕП та постійно працює над удосконаленням ефективності роботи СЕП [15].

Висновок. Таким чином, проведено дослідження вказує на те, що НСМЕП є дуже перспективним напрямком для розвитку платіжної системи України. Ця система є дуже захищеною, тому банкам потрібно звернути на неї увагу.

Список літератури:

1. Закон України «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
2. Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 5 квітня 2001 р., із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>
3. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
4. Грицюк П.Ю., Грицюк Ю.І. Особливості захисту електронних платіжних систем у мережі Інтернет / П.Ю. Грицюк, Ю.І. Грицюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.10. – С. 314-331.
5. Губернаторов О.А., Войтович О.П. Захист електронних платежів на основі протоколу IPSEC / О.П. Войтович, О.А. Губернаторов // Методи та засоби кодування, захисту й ущільнення інформації: міжнар. наук.-практ. конф., 20-22 квітня 2011 р.: тези доп., – Вінниця, 2011. – С. 145-146.
6. Діяльність платіжних систем на ринку України в 2011 році // Вісник НБУ. – 2012. – № 3. – С. 12-17.
7. Капралов Р.О. Вплив макросередовища на функціонування ринку банківських платіжних карток в Україні / Р.О. Капралов // Бізнес інформ. – 2013. – № 8. – С. 317-324.
8. Кіреєва К. Необхідність створення Єдиного національного платіжного простору в Україні / К. Кіреєва // Вісник НБУ. – 2010. – № 9. – С. 21-25.
9. Коваль О.М., Настенко М.М. Банківські платіжні картки та їх ризики в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2011/Economics/7_82879.doc.htm
10. Колдовський М.В., Ващенко О.М. Ризики використання банківських платіжних карток // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>
11. Кравченко І.С., Дрозд І.В. Сучасний стан і перспективи розвитку Національної системи масових електронних платежів на ринку банківських платіжних карток в Україні / І.С. Кравченко, І.В. Дрозд // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2014. – № 2. – С. 141-148.
12. Левицька Т.В. Особливості використання сучасних інформаційних технологій і платіжних пластикових карток у банківській системі / Т.В. Левицька, О.М. Камець, В.В. Живко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 10. – С. 233-238.

13. Лук'янов В.С. Національна платіжна система: поняття, ключові принципи організації і базові функції / В.С. Лук'янов // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 12 – С. 160-168.
14. Платіжна система України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>
15. Прохоренко В., Синявська Н. Системи електронних платежів Національного банку України – 20 років / В. Прохоренко, Н. Синявська // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 8. – С. 4-6.
16. Система електронних платежів Національного банку України в 2012 році // Вісник НБУ. – 2013. – № 3. – С. 10-11.
17. Система електронних платежів Національного банку України станом на 1 жовтня 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53861&cat_id=78675
18. Система електронних платежів Національного банку України та діяльності банків України на ринку платіжних карток у 2013 році // Вісник НБУ. – 2014. – № 3. – С. 19-21.
19. Словник фінансово-правових термінів / [за заг. ред. д.ю.н., проф. Л.К. Воронової]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Алерта, 2011. – 558 с.
20. Харченко В. Підсумки діяльності України на ринку платіжних карток у 2010 році / В. Харченко // Вісник НБУ. – 2011. – № 4. – С. 7-11.
21. Харченко В., Капралов Р. Банківські платіжні картки: передумови створення Єдиного національного платіжного простору в Україні / В. Харченко, Р. Капралов // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 2. – С. 13-17.
22. Харченко В. Стратегічний аналіз ринку банківських платіжних карток в Україні у контексті країн із розвинутими картковими ринками / В. Харченко // Вісник НБУ. – 2010. – № 5. – С. 44-53.

Калмыкова О.Н., Лесная Р.П.

Харьковский институт банковского дела

Университета банковского дела Национального банка Украины

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ПЛАТЕЖНОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ И СТРАТЕГИЯ ЕЕ РАЗВИТИЯ

Аннотация

В статье рассмотрены особенности функционирования платежной системы Украины и стратегия дальнейшего развития. Проанализировано современное состояние платежной системы, в частности Национальной системы массовых электронных платежей и Системы электронных платежей.

Ключевые слова: платежная система Украины, Национальная система массовых электронных платежей, Система электронных платежей.

Kalmykova O.M., Lisna R.P.

Kharkiv Institute of Banking,

University of Banking of the National Bank of Ukraine

FUNCTIONING OF THE PAYMENT SYSTEM OF UKRAINE AND ITS DEVELOPMENT STRATEGY

Summary

The features of functioning of payment system of Ukraine and the strategy for further development in the article. The current state of the payment system, in particular the National system of mass electronic payments and electronic payment systems.

Keywords: payment system of Ukraine, the National System of Mass Electronic Payments, EFT.